

HELENA PEDERSEN

Queerforskning och djurstudier: kreativa korsbefruktningar

DET FINNS MÅNGA sätt för två vetenskapsfält att ”mötas”. Vad är utmärkande för mötet mellan queerforskning och djurstudier? Vad är det för avkomma dessa två områden tillsammans har producerat? Hur livsduglig är den, och hur ser dess framtid ut? Denna essä gör inte anspråk på att sitta inne med de rätta svaren på sådana frågor, utan vill snarare göra ett par nedslag inom de senare årens forskning för att ta ut åtminstone en preliminär kompassriktning för fortsatt fruktbar samverkan mellan fälten.

Låt mig börja med att klargöra att den position utifrån vilken jag själv skriver är kritiska djurstudier, ett relativt ungt forskningsfält initierat av den radikala djurrättsrörelsen vars teoretiska hemvist är den kritiska teorins analyser av, och arbete mot, olika former av förtryck och marginalisering liksom interaktionen mellan dem (Best 2009). Dess mångvetenskapliga karaktär, norm- och ideologikritik, maktanalyser, samt närhet till sociala rörelser och politiskt arbete för social förändring är en grund som kritiska djurstudier delar med queerforskningen. (Så som fältet har kommit att utvecklas och etableras inom

akademien så finns de tre sistnämnda dimensionerna inte alltid närvarande inom djurstudieforskningen generellt. För en närmare analys av vad som förenar och skiljer kritiska djurstudier från andra djurstudier, se Best 2009 samt Pedersen & Stănescu 2012.) Dessa grundläggande aspekter har också i viss utsträckning påverkat vilka arbeten jag tar upp i den här essän, som alltså inte ska betraktas som en uttömmande kartläggning av relevant forskning, utan ett högst subjektivt urval av några intressanta verk och en reflektion över vissa frågor de väcker. Liksom detta temanummer som helhet, hoppas jag att mina stickprov kan bidra till synergieffekter för fortsatta kreativa korsbefruktningar mellan teori, aktivism, och politiskt arbete för djur- och queerfrågor.

Ett grundläggande gemensamt tema inom queer- och djurstudieforskningen är alla de kategorier som djur och människor inordnas i, deras underliggande kriterier, liksom deras implikationer och konsekvenser. Här har naturfilmer trätt fram som en särskild arena för empirisk forskning: Derek Bousé, Cynthia Chris och Hillevi Ganetz har tittat på hur naturfilmer, som kulturella och kommersiella produkter, naturaliserar ideologiska värderingar anpassade till den dominerande kulturen i producentländerna och deras största marknader. Dessa värderingar och deras inneboende hierarkier framstår därmed som "naturliga", legitima, och oföränderliga (Bousé 2000). Naturfilmer projicerar ofta mänskliga (västerländska) sociala och kulturella strukturer på "naturen", men fungerar även i motsatt riktning då de låter oss "upptäcka" vårt eget samhälles sociala, kulturella och moraliska mönster och kategorier i djurriket. Naturfilmer bekräftar därmed våra egna normer och värderingar som universella biologiska sanningar snarare än som sociala och kulturella konstruktioner (Bousé 2000, Ganetz 2004), och genom projiceringsprocessens dubbla riktningar förstärks budskapet. Heteronormativitet, familjebildning och ansvarsfullt föräldraskap är några typexempel

på naturfilmers ideologiska arbete. Chris (2006) påpekar att det tidiga 1900-talets naturfilmer etablerade genren som ett maskulint projekt med tydliga koloniala övertoner, och menar att heteronormativitet är ett fenomen som har fortsatt fungera strukturerande för hela naturfilmssgenren, med dess fokus på fortplantning och föräldraskap som uppenbara exempel. När homosexualitet förekommer i naturfilmer är den ofta frikopplad från de associationer mellan djurs och människors beteende som annars vanligen medföljer såväl heterosexuella representationer som andra aspekter av djurs liv i filmerna.

När vi lämnar naturfilmernas värld och förflyttar oss till en annan arena för visuell konsumtion av djur – djurparkerna – finner vi kritisk empirisk forskning av motsvarande karaktär. Jane Desmond (1999) har bidragit med en mångfacetterad och knivskarp analys av kategoriserings- och gränsdragningsarbete inom djurturismen, främst med fokus på de välkoreograferade späckhuggaruppvisningarna i temaparken Sea World i San Diego. Om många naturfilmer kännetecknas av en tydlig berättelse, en "storyline", bäddar djurparksshowerna in det narrativa i ett dramatiserat visuellt och känslomässigt laddat spektakel – "edutainment" (en sammansättning av de engelska orden "education" och "entertainment"). Det som saluförs är i första hand löftet om intima möten med det vilda och exotiska, som i showen domesticeras genom en betoning på det familjära. Djurshowen opererar inom en traditionell familjediskurs där "barnet" ofta blir den medierande enhet genom vilken artöverskridande band kan knytas. Barnet är centralt för djurparken eftersom det representerar den idealiserade åskådaren med oförvanskad blick, som antas befinna sig "närmare naturen" än den vuxne besökaren. Barnet definierar dessutom "familjen", som reproducerar samhällsordningen genom att reproducera sig själv (Desmond 1999;

se även Edelman 2004). När människobarnet i sin tur knyter an till djurparkens ungar förstärks och hyllas ett liberalt ideal om den heterosexuella kärnfamiljen. Djurungar är en av de mest publikdragande aspekterna i en djurpark, och presenteras ofta som bevis för att djurparken är framgångsrik i sitt artbevarande arbete och för att de inspärrade djuren är lyckliga. Fortplantning framställs som någonting nödvändigt och naturligt (även om det sker genom provrörsbefruktnings, inseminering, eller selektiv avel), snarare än som en planerad process och en kalkylerad del av djurparkens marknadsföringsstrategier. (Vad som händer med det överskott av ungar som avlas i djurparken och som inte kan tas om hand, brukar inte kommuniceras till allmänheten.)

Skenbart artöverskridande aktiviteter i djurparken kan, med Judith Butlers terminologi, förstås som en performativ process (se McKay 2005, Dell'Aversano 2010), där maktordningen mellan människa och djur tillfälligt verkar uppluckras men samtidigt konsolideras genom att bekräfta människans överlägsna position. Detta gränsdragningsarbete har direkta materiella effekter för djurs livssituation och utgör en legitimerande komponent i en samhällsstruktur där djur utsätts för systematisk exploatering i produktionsapparaten – en exploatering som inte bara är artspecifik, utan även genuskodad. Lisa Gålmarks (2005) feministiska kritik av djurutnyttjandets normer och mekanismer, som en integrerad del av underordningens och privilegiernas logik, belyser denna problematik utifrån en mängd samtida och historiska exempel. En detaljerad fallstudie i samma anda är Erica Cudworths (2008) etnografiska analys av hur hondjurs reproduktiva förmågor approprieras, manipuleras och utnyttjas som en förutsättning för upprätthållandet och utvecklingen av kött-, ägg-, och mejeriindustrin. Animalieproduktion och avel innebär strikt mänsklig kontroll över, och konstant exploaterande av djurs

fertilitet och sexualitet, vilket sliter i synnerhet på hondjurens kroppar. Att ständigt ingå i påtvingade reproduktionscykler gör dem dessutom särskilt sårbara för skador under den slakttransport som oundvikligen väntar när de inte längre anses lönsamma. Genus är därmed en del av djurproduktionens politiska ekonomi, och animalieindustrin en institution formad av såväl patriarkala som kapitalistiska strukturer i samverkan med varandra. Gålmarks, Cudworths och andra kritiska forskares arbete visar hur veganism inte kan reduceras till enbart en djurrättsfråga, utan hör hemma i en vidare genuspolitisk debatt.

Reproduktionstematiken är återkommande i analyser som skiftar fokus från en traditionell förståelse av maktstrukturer mellan människa och djur till mer komplexa former av bioteknologi. Sarah Franklin (2007) noterar att djur, liksom slavar, alltid har kommodifierats för sina reproduktiva egenskaper, men det som händer när konventionell avel ersätts av genteknologi och kloning är att djurets reproduktion frikopplas från hennes genetiska härstamning. Det klonade fåret Dolly representerar en ny typ av handelsvara som dels ritar om kartan över tidigare kategorier baserade på kön och släktskap, men som framför allt skapar en ny marknad för kommersiell värdering och patentering av mer exakta och kontrollerbara former av reproduktion. Franklin beskriver denna utveckling av ”designade djur” som en intensifiering av reproduktionens politik. E. Ann Kaplan och Susan Squier (red.) (1999), liksom Frances Bartkowski (2008), tar ett delvis annat grepp på reproduktionsteknologins nya innebörder för människor och djur i en postmodern – eller posthumanistisk – värld. I en essä konstaterar Gabriele Schwab att ”[r]eproduktion är en av de mest känsliga frågorna i en ekologi där överbefolkning är ett allvarligt hot mot planetens överlevnad” (1999:232). När reproduktionsteknologi är ett kommersiellt fenomen, vem och vad avgör vem

som ska reproducera sig, och på vilka sätt interagerar biologisk och bioteknologisk reproduktion med den finansiella reproduktionen och cirkulationen av kapital – i djurparken, djurfabriken, forskningslabbet, eller fertilitetskliniken? Bartkowski (2008) väljer en mer idealistisk ingång till de hybrida identiteter och relationer som nya kategorier av släktskap för med sig. Att göra sig av med idén om den biologiska kärnfamiljen, så som den har kommit att etableras inom ramen för tankefiguren ”blodsband”, innebär en frihet att formulera nya meningssystem, nya former av bioetik, och nya politiska frågor: Om t.ex. familjen har fungerat som ett mikrokosmos för nationalstaten, vad händer med den analogin när de krafter, idéer och normer som formar dessa nära relationer skiftar karaktär?

I det här sammanhanget förtjänar Carmen Dell’Aversanos (2010) grundliga queerteoretiska genomarbetning av människa-djurrelationer särskild uppmärksamhet. För henne innebär ett förenande av djurrätt och queerpolitik en radikaliserings av båda:

If the definition of queer politics is radical opposition to the established social order as such, and the measure of success of queer political action is the extent to which it smashes the system, then animal rights activism is the queerest possible form of political action, because it is structurally incompatible with continuing to live the way the system expects us to. (Dell’Aversano 2010:100)

De mest långtgående implikationerna av Dell’Aversanos analyser leder återigen till reproduktionsfrågan, men hon belyser den genom en helt annan kontext. För henne handlar social förändring inte om utveckling, framsteg, eller ens reformer, utan att ersätta det nuvarande med det otänkbara, någonting som motsäger alla förväntningar och definitioner. Våra kärleksfulla nära relationer med djur,

skriver Dell'Aversano, är radikalt subversiva eftersom de decentraliserar människan från sin position som det förgivettagna subjektet. (Hus)djuret är därför inte ett *substitut* för "Barnet" i en konventionell kärnfamiljskonstellation: djuret är snarare ett anti-Barn som förkroppsligar antitesen till Lee Edelmans (2004) teori om reproduktiv futurism, eftersom djuret inte bär på något löfte gällande mänsklighetens fortlevnad. Relationen med djuret symboliserar, till skillnad från barnet, inga känslomässiga investeringar, projiceringar eller förhoppningar inför framtiden, och eftersom djuren med sin kortare livslängd i allmänhet dör före oss representerar de inte heller (som barnet) kärnfamiljens reproduktion av samhällsordningen, utan påminner oss snarare om vår egen obeständighet.

Det mest radikala motstånd mot den identitetspolitik och den heteronormativa reproduktiva futurism vårt samhälle gjort obligatoriskt är, enligt Dell'Aversano, en queer aktivism som tar det kanske största hotet mot planeten – människans utbredning – på allvar. Genom en utfasning av den mänskliga fortplantningen, som i den oändliga kontinuiteten av kommande generationer tar jordens resurser för givna, kan vi gradvis återställa planeten till ett bättre tillstånd för både den (minskande) mänskliga arten liksom för alla de andra arter vi nu håller på att utrota. Dell'Aversanos läsning av Edelman utifrån en kritisk djurstudieposition tillför nya dimensioner till queerteorins destabilisering av identitetspolitik genom att oheligförklara kategorin människa som sådan. Dell'Aversano erbjuder därmed ett ironiskt svar på min inledande fråga: framtiden för queerforskningens och djurstudiernas gemensamma avkomma är kanske att demontera framtiden, såsom vi har kommit att vänja oss vid den, och ersätta den med det otänkbara.

Jag vill avsluta med att växla spår och ta upp två skönlitterära exempel av mer experimentell karaktär som, trots deras olika tex-

tuella uttryck, båda väcker frågor om djurs roller i queerpolitisk intervention: Deborah Levys *Diary of a steak* (1997) och Sara Stridsbergs *Drömfakulteten* (2005). *Diary of a steak* är en berättelse om BSE-krisen i England i mitten av 1990-talet utifrån en smittad kos perspektiv. Berättelsen, som är skriven i form av kons fragmenterade, osammanhängande dagboksanteckningar dagarna innan hon slaktas, kan läsas som en gradvis upplösning av normalitet – orsakad dels av de prioner som förstör hjärnfunktionerna hos den smittade individen, och dels av den hysteri med ”kvinnliga” förtecken som i berättelsen löper parallellt med sjukdomstillståndets tilltagande symtom på okontrollerbara känslotillstånd, afasi, minnesförlust, och olika kroppsliga funktionsstörningar:

How to cure this English malady?
The three Ws.
Worry. Want. Wickedness.

Remember my erotic music?
d d d
Hello boys!
triple d cups
despair, delirium, disintegrate.
The three Ws were to be cured by the
three Ms

Method. Meat. Morality.

(Levy 1997:17 f)

I sin analys av *Diary of a steak* skriver Robert McKay (2006) att be-

Queerforskning och djurstudier

rättelsen sammanför feministisk politik och djurpolitik genom sin nedmontering av föreställningen att motstånd mot makt och auktoriteter (patriarkala, byråkratiska, klassrelaterade) förutsätter ett rationellt mänskligt subjekt. Ekon av patriotism, xenofobi och homofobi i texten smälter samman med allusioner till mentalsjukdom allt eftersom stereotyper av korrekt uppträdande kollapsar. Sönderfallet av normalitet och det irrationella (med avseende på både kropp, språk och uppträdande) utgör, genom sina konnotationer till både det feminina och till det domesticerade djuret, en artöverskridande queerpolitisk potential i en berättelse där djur inte bara är representationer utan även aktörer, samtidigt som både deras representerbarhet och agens omöjliggörs.

Även i Sara Stridsbergs fiktiva berättelse om Valerie Solanas liv, *Drömfakulteten*, är djuren ständigt närvarande. I de världar där Valerie lever och dör skapar hon en zoologisk mångfald av allierade i såväl sitt eget personliga helvete som i sitt samhällsomstörtande queerfeministiska projekt; ett privat bestiarium av sjöhästbarn, döda ökendjur, vildhästar, snöleoparder som jagar genom fälten, ormar och jätteinsekter, skrattande kråkor i Central Park, krokodiler, hajar, skrikande däggdjursfoster, obegravda havsfåglar som ruttar i sanden. I hennes projekt, att bevisa det manliga könets biologiska underlägsenhet, ingår försöksdjuren på psykologiska institutionen vid University of Maryland där hon doktorerar. Det är möss som är söndertestade med infekterade ögon och cancer, alkohelmöss och knarkarmöss som går ner sig i drogexperiment:

Nätterna med djuren är långa och fuktiga. Dvärgaporna är medvetlösa i sina burar, mössen och hamstrarna och kaninerna sover aldrig, de springer i sina hjul nätterna igenom medan du går i korridorerna i vita träskor och väntar på att larvet ska gå i någon av burarna.

Flykttendenserna hos försöksdjuren är hjärtskärande, i dagar arbetar en liten vit musflock gemensamt på ett underjordiskt flyktsystem. Du och Cosmogirl för journal över flyktplanerna. (Stridsberg 2005:178 f)

När försöksmössen till slut ska befrias dödas de av skator och duvor som tagit sig in genom den fönsterruta som Cosmo slagit sönder, eller av den kaliumklorid hon ger dem strax innan hon tar sitt eget liv med samma medel: "Inga hjärtan slår längre i laboratoriet" (2005:274). I Valeries sista syn är hon åter tillsammans med sin Cosmo, och de två tittar ut genom fönstret där hundratals utsläppta albinovita försökskaniner leker mellan träden.

Korsbefruktningen mellan queerforskning och djurstudier skapar, som vi har sett, olika spänningsfält som kan vara potentiellt produktiva, men också generera nya begränsningar och risker. Var går gränsen för när ett vetenskapsområde reduceras till redskap för ett annat, och kritiken av en form av underordning utnyttjar en annan som en del av sitt strategiska arbete? Hur kan vi bedriva forskning "i gränslandet" utan att återskapa de prioriteringsordningar och hierarkier vi i grunden kritiserar, och istället skapa förutsättningar för de radikala, hybrida allianser vi behöver för att stärka vårt gemensamma arbete?

Korsbefruktningen mellan fälten måste handla om mer än mångfald. Det räcker inte att belägga att djurvärlden uppvisar en rad icke-normativa och variabla former av sexualitet, såväl som en repertoar av olika kön som utmanar uppfattningar om det "naturliga" i den gängse binära uppdelningen av manligt och kvinnligt, heteronormativ familjebildning etc. (Hird 2008). Däremot skulle queerorienterad kritisk djurstudieforskning exempelvis kunna analysera det dubbla förtrycket av queera djurindivider som utsätts för heterosexuell

Queerforskning och djurstudier

tvångsparning av en redan hyperexploaterande avelsindustri, eller kritiskt granska de vetenskapsparadigm som utnyttjar försöksdjur för att patologisera homo- och transsexualitet. Vilka ordningar destabiliserar fälten gemensamt, och vilka olika verktyg bidrar respektive forskningsområde med? På vilka sätt förändrar och förnyar deras kontaktytor den repertoar av positioner som är möjliga att inta inom kritisk forskning och förändringsarbete?

Att ständigt dekonstruera normalitet, liksom att kritiskt granska de maktrelationer och privilegier som föreställningar om normalitet upprätthåller, skapar ett produktivt utrymme där kritiska djurstudier och queerforskningen gemensamt kan bidra till ett nytänkande – att tänka det otänkbara – som överskrider de båda fältens inomvetenskapliga begränsningar av vad de kan åstadkomma på egen hand. *lambda nordicas* initiativ kommer att följas av ett kommande nummer av *Journal for Critical Animal Studies* som ägnas åt queertemat. Vi kan alltså förvänta oss mer intressant forskning i kontaktytorna mellan anti-speciesism, veganism, aktivism, och queer.

HELENA PEDERSEN, FD i pedagogik, är forskare vid Fakulteten för lärande och samhälle, Malmö högskola. Hennes forskningsintressen omfattar kritisk teori, utbildningsfilosofi, kritiska djurstudier och posthumanism. Hon är författare av *Animals in schools: processes and strategies in human-animal education* (Purdue University Press, 2010) och har publicerat i tidskrifter som *Culture, theory and critique*, *Policy futures in education*, *Critical education* och *Discourse*. Helena Pedersen är medredaktör för bokserien *Critical animal studies* (Rodopi). För ytterligare information om publikationer och forskningsprojekt, se <http://forskning.mah.se/en/id/luhepe>

REFERENSER

- Bartkowski, Frances (2008): *Kissing cousins: a new kinship bestiary*. New York.
- Best, Steven (2009): "The rise of critical animal studies: putting theory into action and animal liberation into higher education", *Journal for Critical Animal Studies* VII-1:9–52.
- Bousé, Derek (2000): *Wildlife films*. Philadelphia.
- Chris, Cynthia (2006): *Watching wildlife*. Minneapolis & London.
- Cudworth, Erica (2008): "Most farmers prefer blondes': the dynamics of anthroparchy in animals' becoming meat", *Journal for Critical Animal Studies* VI:1. http://www.criticalanimalstudies.org/JCAS/Journal_Articles_download/Issue_8/Calvo32_45.pdf
- Dell'Aversano, Carmen (2010): "The love whose name cannot be spoken: queering the human-animal bond", *Journal for Critical Animal Studies* VIII: 1/2: 73–125.
- Desmond, Jane C. (1999): *Staging tourism: bodies on display from Waikiki to Sea World*. Chicago & London.
- Edelman, Lee (2004): *No future: queer theory and the death drive*. Durham & London.
- Franklin, Sarah (2007): "Dolly's body: gender, genetics and the new genetic capital", I L. Kalof & A. Fitzgerald (red.), *The animals reader: the essential classic and contemporary writings*, s. 349–361. Oxford & New York.
- Ganetz, Hillevi (2004): "Familiar beasts: nature, culture and gender in wildlife films on television", *Nordicom Review* 25-1-2:197–213.
- Gålmark, Lisa (2005): *Skönheter och odjur: en feministisk kritik av djur – människa-relationen*. Göteborg och Stockholm.
- Hird, Myra J. (2008): "Animal Trans", i N. Giffney & M.J. Hird (Red.), *Queering the non/human*, s. 227–247. Aldershot & Burlington.
- Kaplan, E. Ann & Squier, Susan (red.) (1999): *Playing Dolly: technocultural formations, fantasies, and fictions of assisted reproduction*. New Brunswick.
- Levy, Deborah (1997): *Diary of a steak*. London.
- McKay, Robert (2005): "Identifying with the animals': language, subjectivity,

Queerforskning och djurstudier

and the animal politics of Margaret Atwood's *Surfacing*", i M.S. Pollock & C. Rainwater (red.), *Figuring animals: essays on animal images in art, literature, philosophy and popular culture*, s. 207–227. New York.

McKay, Robert (2006): "BSE, hysteria, and the representation of animal death: Deborah Levy's *Diary of a Steak*", i *The Animal Studies Group, Killing animals*, s. 145–169. Urbana and Chicago.

Pedersen, Helena & Stănescu, Vasile (2012): "Series editors' introduction: what is 'critical' about animal studies? from the animal 'question' to the animal 'condition'", i K. Socha, *Women, destruction, and the avant-garde: a paradigm for animal liberation*. Forthcoming.

Schwab, Gabriele (1999): "Steps toward a millennial imaginary: reproductive fantasies in Cussins's 'Confessions of a bioterrorist'", i E.A. Kaplan & S. Squier (red.), *Playing Dolly: technocultural formations, fantasies, and fictions of assisted reproduction*, s. 232–240. New Brunswick.

Stridsberg, Sara (2005): *Drömfakulteten*. Stockholm.